

TJA IN NAZAJ

Odprto pismo Jožetu Felcu, nekdanjemu
uredniku idrijskih KAPELJ.

Predragi Jože,

hvala za pristržno pismo in mikavno vabilo. Najbrž se sprašuješ, kaj je z mano narobe, da se sploh ne odzovem. Da ne dam glasa od sebe. Da vsaj ne zavrtim kakšne telefonske številke, ko pa je od prejema ljube pošte minilo dober mesec dni.

Res.

Sprva je bila edina zapreka neki nujen prevajalski rok. Morala sem se najprej prebiti skozi naročeni tekst z zoprno oznako urgent, ga pretipkati, tu pa tam še kaj popiliti in odposlati na naslov, potem pa se me je, najbrž zaradi trudnosti, polotila rahla pobitost in hromila moje veselje do dela (vnjetosti), pa vse te male in velike in osrednje in obrobne in nenehne in ponovne politične pa kulturne homatije in nesporazumi so mi dobesečno pobrali vse moči, me malodane spodnesli. Saj poznaš te občutke najbrž iz prve roke in osebne izkušnje. Razgrneš časopis (če jih je več, tem hujše!), sedeš pred ekran, prižgeš radio... in adijo tvoj dušni mir, zbogom zbranost, nasvidenje čez...5? 10? 50? 100?... let himne z »veselite se« in »raduj se« pripevi. Pri nas že vsak drugi javni Slovenec (Slovenke malo manj, a tudi one so dovolj glasne) rajši gode in brunda svoje vižo kot pa skupne pesmi in seje prej dvome in razprtijo kot pa pomirjenje duhov in zaupanje pa zanesljivost. To deluje dokaj moreče, celo name, ki nisem dovzetna za pesimizem, saj to cvetko iz domačih logov prej ruvam in trebim, kot pa gojim.

No, danes sem se vseeno odločila, da vzamem pero v roke in ti nadrobim nekaj misli, ki zaposlujejo trenutno moje možgane.

Začnimo s **Kapljami**, ki so jim illo tempore zavili vrat samo zato, ker so hotele misliti nekoliko drugače. Takrat je bila nekakšna moda ukinjati od časa do časa revije, ki so kazale preveč na glas in objestno to lepo nagnjenost k samostojnemu mišljenju brez dušnih pastirjev na vratu ali grbi. Ukinjali so jih eksemplarično kar pogosto, a marsikatera se je kmalu potem nanovo rodila, seveda z drugačnim imenom. Tega prerodenja nista doživeli le dve, če me spomin ne vara, a ne zanesimo se preveč na spomin, ki je varljive sorte, pa čeprav ponevedoma, vključno z »zgodovinskim« spominom, ki pa je včasih vede in hote sleparski, nalašč prirojen za zavajanje bližnjega in množic; recimo rajši: vsaj dve reviji nista vstali od mrtvih, in sicer **Prostor** in čas pa **Kaple**.

Zakaj? Ne bom odgovorila jaz, ker bi morda povedala kaj narobe, ko pa se nisem nikoli globlje ukvarjala s tovrstnim historiatom. A nekateri so se, in celo nedavno, le ti dve reviji, se mi zdi,

so pustili nekoliko še v senci, niso dovolj osvetlili vzrokov in razmer in ne pogledali pod prste ljudem, ko so imeli prste in roke in usta in blagajno vmes. Spominjam se tudi, da ob ukinitvi **Kapelj** in po padcu idrijskih arhangelov (isto velja tudi za **Prostor in čas** in za slovite Pičevce, od Javorška uvekovečene) smo jokali samo mi, ki smo v obeh revijah radi sodelovali in jih tudi redno brali, noben drug z nami ni potočil solzice, vsaj iz cehovske solidarnosti, iz krščanskega, socialističnega ali disidentskega usmiljenja, nič. Ko si komu, ki bi lahko kaj storil, če bi le hotel, omenil afero, te je gledal, ko da te ne vidi, tako rekoč skozte, z brezizraznimi očmi in odsotnim pogledom, češ: Si končala tečnariti? Ali boš mlela svoj ropotavi mlinček v nedogled? Pa saj vse skupaj, kar ste (na)pisarili, ni bilo nič. Brez političnega naboja in estetske vrednosti. Postana in prežvečena tradicija, pa še jecljava za povrh. Še travne bilke ni upognilo, pa bi zganilo politiko. In zapomni si, niti eden od vas ne bo preživel svojega časa in stopil v literarno zgodovino, kaj še da bi postal legenda. Nič ni pomagalo, da si se z vsemi štirimi branil takšnih pavšalnih sodb in malce nadutega vrednotenja. In da si se požvižgal na legendo in zgodovino, ker je bilo tebi zlasti za tukaj in zdaj, za takojšnje ali sprotne drugačnosti oz. samosvojesti, za samostojnost mišljenja, veljavnost in obvarovanje svoje avtentične biti in prave podobe.

Ja, meni se je ob ukinitvi **Kapelj** - in tudi po likvidiranju **Prostora in časa** - še dolgo tožilo po obeh: le koga sta motili, saj je bilo dovolj prostora tudi zanju? Saj nista kradli zraka nikomur!? Zlasti **Kaplje** so mi bile pri srcu, ker se je na njih prav vidno poznalo, da ne plavajo v zlatu kot bolj ali manj druge revije (torej oblasti očitno ne dišijo preveč), ker so bile narejene tako rekoč »doma«, »ljubiteljsko«, tu in tam nespretno in nevešče, a so prav lepo vzhajale kot domač kruh ali salama iz samih dobrih in svežih snovi. Saj se vsi domači izdelki vedno ne posrečijo, kaj se včasih prismoji, testo ne vstane dovolj ali skipi itd., a v glavnem gre za jedi, ki jih zlepa ne dobiš v lokalih za družbeno prehrano; ki se ti smejejo z mize in te kar žgečkljivo vabijo: Pojej me! Kaj se obiraš!

Praviš, Jože, da letos obhajamo nekakšno XX. obletnico od ukinitve **Kapelj**. Kako čas beži! Kar stisne človeka. Takrat smo še vsi mislili, da smo večni. Trdno prepričani smo bili, da imamo pred sabo infinitum. Da nosimo na zapestju ali v žepku telovnika samo zaradi lepšega in snobovsko uro s kazalci, ki drobi, seklja in skandira čas... bogzna komu, nam že ne! Medtem pa smo že vsi bržčas spoznali, da je čas dan na dan in prav potihcema drobil in rušil tudi nas, da s časom tečemo in bežimo tudi mi in da v nas reže brazde in rane in nas s svojimi neizbrisnimi iglami in rezilci neizprosno tetovira. Da spreminja svet in vse živo, da nas včasih dela naravnost nerazpoznavne. Da nas obrača in spreobrača, obrne in zvrne in spet zravna in povzdigne. Da stavi to, kar je bilo zgoraj, spodaj in spodnje gor ali ob stran, pa levo na desno in desno na levo in še (marsikaj v sredo, to je v zlato ali svinjsko skledo, kot smo nekoč rekali, ko smo se kot otroci lovili in divjali in tekali in noreli... Ja, ja... vsesorte se je medtem zgodilo... dovolj je, da se ozreš le malce nazaj, ni niti treba, da zdirjaš ritenski predalec v čas, ker potem ne prikukaš ven iz naplavin in nagrmadenega gradiva in namesto spomina na nekaj straneh si prisiljen, da popišeš deset debelih šolskih zvezkov, pa še ne boš vsega povedal, le kaj malega nakazal, en gros, obudil kakšnega mrtveca, evociral minule trenutke, pričaral kakšno atmosfero... A že to včerajšnje se seli v pretekli čas, na peščena in porozna tla zgodovine... Pa še isteklo se ni do kraja in zreš vanj s povečevalno lečo in tudi s kukulom, ki zmanjšuje pa oddaljuje in odmika, da lepše vidiš in s prave distance. Kako naj rečem? Odmaknjeno in obenem zamaknjeno in malce tudi začudeno, nejeverno. Recimo slovenska pomlad - ki jo je emfaza in evforija in super zagnanost zlasti ljubljanskih akterjev (in nekaternikov) delala

demonstrativno celo »preslovensko« za okus normalno zavednih Slovencev, ki se branijo pretiravanja kot hudič žegna, ker so pretiranosti in kampanjski nastopi iz netrpežne in kratkotrajne snovi in jim tudi prehitro zmanjka špage ali sape - se je slednjič morala izprazniti kot baterija, ki pač traja, dokler traja, nekaj ur, ko dotraja, pa jo moraš zamenjati z novo baterijo... Kakšno tako, ki omogoča podobno emfazo in evforijo in super zagnanost... le za nove ali druge reči, ki niso s prejšnjimi niti v skladu, saj je precej tipično za zagnance, evforike in navdušence, da radi menjajo predmet svojih čustvenih in razčustvenih izlivov, in da je nestanovitnost in labilnost njihova konstanta. - Potem s(m)o se šli z vso (ne)strpnostjo in (ne)spravljalivostjo, ki ju premoremo, tisoč in eno (pretežno verbalno) spravo in vse so se izkazale de facto precej defektne oz. pomanjkljive, saj so bile nekatere celo v stilu: Ne šikaniraj, oné, bodi vesel, da smo te spravili. Ni šlo gladko. Zate in za tebi podobne smo tvegali, da nas iz partije vržejo, in to leta - reci, piši in beri - ko so drugi že sami hodili iz nje, saj ni bila več edina zares prestižna ali profitna bratovščina, tudi brez nje se je dalo krasno živeti, in varno. Ali pa: Samo mi smo bili ta pravi in na prvi strani. Le to nesrečo smo imeli, da so naši zavezniki zgubili vojno, drugače bi vam že pokazali in dali popra. No, medtem smo že na pamet zvedeli, da se s silo ali samo z jezikom ne spravi niti sena na pod, kaj še sprte in prepirljive sorodnike, ki se drug v drugega ne morejo in nočejo vživeti in vidijo le svoj prav. Po mojem laičnem mnenju bi zadostovalo za začetek - do pomiritve duhov in do dokončnega verdikta zgodovine, ki jo vsi kličejo v stiski na pomoč in se nanjo apelirajo - da bi naš parlament dekretiral obema sprtima stranema: Genug! (seveda v lepi slovenščini), odslej se boste prepirali, spravljali in poravnavali na lastne stroške in na svojo roko in sami tudi sproti poravnavali morebitno škodo, ki jo bosta ravs in kavs povzročala. Brez distinkcije in pardona. Sami si boste tudi financirali ekstra slavlja in šagre in na svojih parcelah postavljali dodatna spominska znamenja in obeležja, ne na državnih zastojnih tleh. E chi piu ne ha, piu ne metta, vaša stvar. S preteklostjo ne(več) obremenjeno večino pa ne silite, da trobi v vaš rog. Kvečjem jo zapeljujte s tehtnimi in netendencioznimi dokazi, zlepa jo prepričajte, ne da bi ji solili pamet. Ali kako drugače posiljevali. Pravzaprav pustite jo rajši, da se ukvarja z novim načinom življenja, zmotno imenovanim evropskim namesto zahodnoevropskega in ameriškega tipa, ki ji gre - mimogrede rečeno - bolj slabo od nespretnih rok. Naj se le gre svetopisemsko: ne skrbi za jutrišnji dan (in ne za včerajšnji), kajti že ta, ki ga sproti živimo, ima svoje tegobe in težave, nabite z bivanjskimi problemi, ki bolj ali manj pestijo kar znatno število ljudi v tem zamotanem in nelahkem obdobju korenitih sprememb. S stopnjevanjem nezaupanja drug v drugega, z gojenjem strupenih rož sumničenja, natolcevanja, v nič devanja in hvalisanja ne bomo prišli nikamor, pa če smo še tako daleč namenjeni, kot nam čudovito prerokuje Kocbek v Lipicancih. Če bomo metali drug drugemu polena pod noge, namesto da bi si vzajemno olajševali naporno pot, če se bomo žolčno prepirali ali kar določali kot v polpreteklih časih, le na več nasprotnih koncih, kdo je najboljši izmed najboljših pa prav dober in odličen in kdo komaj zadosten pa slab in zanič in najslabši, in kdo je največ storil in kdo najmanj in fej ga bodi, in koga ovesiti z zlatimi kolajnami, komu pa na prsi pritisniti kvečjem medaljo iz repe ali pese za najbolj piškave zasluge ali žig sramote za kvazi izdajstva ali renegatstvo, potem smo - majhni oz. maloštevilni, kakor smo - že vnaprej zgubljeni. Lahko bomo potovali z raketami in ultrazvočnimi avioni, a ne bomo prišli dlje od polža: premikali se bomo tako rekoč na mestu. Dvigovali seveda na levi in desni in v sredi veliko hrupa in prahu, a v bistvu za nič, ne za skupno dobro, saj bomo obstali približno tam, kjer smo že bili, v ozk(osrčn)o hierarhični in utesnjeni deželi, kjer je ozračje prav do zadušljivosti naelektreno z medsebojno privoščljivostjo in nezaupanjem, da v njej težko zdržiš, saj postaja iz dneva v dan bolj zagatna in »neživljiva«, da se nemarno izrazim z že itak grdim italijanskim kalkom

invivibile. Niti iz starih in že nekoliko zaprašenih in zastarelih udbovskih vrednostnih lestvic in karakteristik nismo prikukali ven, ko že lezemo drug za drugim kot kakšni nevarni zaznamovanci v nove dosjeje. Že spet se gremo šolarje, ki morajo kar naprej polagati kakšne izpite, če hočejo biti uradno potrjeni in imeti pravico, da se z drugimi polnopravno lahko merijo. Da so po... JUSu, kot smo nekoč pravili, zdaj pa bi bilo treba posodobiti kratico v SLOS (slovenski standard). Blazno je utrudljiva ta nenehna hoja od izpitne do izpitne komisije, to stalno polaganje kolokvijev, diplom in računov. Ta večna zahteva, da se izkažemo, legitimiramo, smo ali nismo pravi? Vredni svojega imena in omembe? Imamo sploh pravico, da živimo? Smo zaslužni Slovenci, ali ne? Po mojem smo in vsi skraja.

Saj Slovenija sem tudi jaz. Že dobrih 44 let in sicer od priključitve naprej. Brez mene bi bila Slovenija drugačna, pa če imam zasluge ali jih nimam. Če so vidne in vpadljive sorte ali nevidne vrste. Vseeno. Že to je nekaj vredno, da sem. Slovenija je tudi moj sosed onstran ceste, ki je menda Albanec ali albanski Makedonec ali nekaj takega, pa levi sosedje in desni, ki se me tiščijo kot topli bratci in mi radi smetnjake porinejo pod okno kopalnice, da ne bodo zaudarjali v njihovo spalnico. Slovenija so vsi Sežanci, z Danci in Šmarci vred, pa s Tomajci in Križani in Štorci in Povirci. Vsi imajo velike nenadomestljive zasluge: da so, da obstajajo. Da živijo, da migajo in posedajo v senci na večer, ko tone mrak. In tudi da umrejo, ko drugače ni moč. Včasih grem na Tabor ali Planino, na Guro ali na Nanos, skratka, na kakšno višjo in odprto vzpetino (zadnjič sem zlezla na zvonik v Volčjem gradu, naslednji dan pa še na Premski grad) in gledam dol v valovito pokrajino in se veselim, da so si družno tako lepo uredili polja, vasi, gozdičke, ceste, mesta itn. Pa še na kakšno pokopališče stopim - pozdravit svoje drage, Tatjano v Križ, gospo Amalijo v Merče, gospoda Lavoslava Štreklja v Komen, nono Marijo et co. pa teto Ano v Senožeče, v Ljubljano in Velenje itd. - kjer tudi počivajo sami zaslužni ljudje, ki so pač svoj življenjski šiht in misijo odslužili. Odložili grablje in motiko pa mešalnik za kruh in mentrgo, in kramp in knjigo in tehniko in legli k zasluženemu počitku. Vsi ti ljudje in na tisoče drugih, mrtvih in živih, je zoblikovalo in oblikuje Slovenijo. Kdor je imel malo, je dal malo, kdor je zmogel več ali veliko, je segel globlje v vrečo, kdor ni imel nič, pa nič, prava reč, kje pa piše, da morajo imeti in dati vsi? A tudi tisti nič je Slovenija. Smo mi, je del nas. Nekaj nepogrešljivega smo vsi skupaj in vsak posebej, saj smo stskani tudi mi »iz časa in praha« in ne trajamo dlje oz. manj »kot argentinski tango«, da citiram Borgesa, »tiste zračne in rahle melodije, ki je narejena le iz časa.«

Jaz nisem trgovsko nadarjena in niti najbolj primerna oseba za razsodnika pri nogometnih ali pingpong tekmah. Ne bi znala povedati, kdo je trenutno (naj)bolj zaslužen za slovensko in vsako stvar: tisti, ki se pogosto hvalijo in precenjujejo svoj delež in se porivajo naprej, ali oni še kar številni, ki so morda dali tudi precej in veliko tvegali, pa se jim je zdelo to samoumevno, in domala nevredno omembe, saj če hočeš spoštovati samega sebe, se drugače ne moreš niti obnašati. Niti ne bi znala določiti vloge te ali one revije. Če se ozrem nazaj, so tudi najbolj razvpiti in samozvani »disidenti« včasih krmarili po vetru, ki je bil zanje najbolj ugoden, in magari molče pustili, da utone kakšna manj odporna ladjica ali čolniček. Bržčas v duhu gesla SOS (kdor se more, naj se reši), kdor ne more, pa naj gaga in popije nekaj litrov slanice. Včasih, ko prebiram te ali one spomine, take ali drugačne analize, mi iz ust sakrilegno zleti: ad usum Delphini... ad maiorem gloriam piščočega jaza in njegove skupine... nepozabno lep doprinos v dokaz, kako so najbolj bleščeči duhovi podvrženi amneziji... zapisi s freudovskimi lapsusi... evangelij recimo po svetem Ruplu pred in po nac. spreobrnjenju pa še z naknadno korekturo... po Alojzu Rebuli, bistrem duhu, vijugasto premočrtnem... po marsikom,... bolje je,

da neham. A kadar se z najbolj ekstremnim in brezkompromisnim oporečništvom ponašajo peresa, ki jim je birmanski botrček socializem tiskal 10-20-30 knjig, se nehote vedno spomnim vseh tistih italijanskih prijateljev in znancev, ki so mi že pred 15-20 leti trdili, skoraj neomajno - jaz pa nevarna kot Tomaž - da morajo biti oblasti malce le všeč, pa vztrajali - v zvezi s časopisi in revijami - da tako imenovani neodvisni časopisov ni nikjer pod milim nebom, ne v socializmu in ne v kapitalizmu. Če pri vas izhaja ta ali ona ali kakšna tretja revija, ki jo uradna politika financira, pomeni, da jih to, kar piše v njih, vsaj ne moti, če jim že ni všeč. Pri nas lastniku ali koncernu, pri vas vsaj neki politični struji ali grupaciji znotraj državnega ustroja, ki pa je dovolj močna, da obvlada situacijo oz. prevlada nad pomisleki ostalih. In so s tem oporečniške zasluge redimenzionirane. Porazdeliti bi jih morali koristniki s političnimi navijači in »sponzorji«, kot se nam rado dandanes zapiše, namesto pokrovitelji. Naj me moji bralci linčajo, če hočejo, a jaz si vseeno ne morem predstavljati recimo Mohorjeve družbe (niti take, ki bi imela denarja na pretek, kot peska in trave tako rekoč), da bi redno tiskala revijo (recimo podobno Novi reviji) in plačevala piscem lepkane honorarje, najlepše, kar jih domači trg zmore, ki bi kar sistematično devala v nič Katoliško cerkev, kos za kosom, iz številke v številko, jo polagoma, a stopnjujoče rušila in jo skoraj do temeljev podrla. Če je to možno, naj mi kdo odgovori. Kakšen strokovnjak a la dr. Rudi Koncilija ali dr. Stres ali vsaj njegov tajnik ali tipkarica. Rada bi zvedela za njihovo mnenje. Andrej Rot, kot berem v **Obljubljeni deželi**, je hotel samo malce po svoje orati božjo njivico, pa so mu vzeli ralo iz rok in ga dali v upravljanje bolj izvežbanemu oraču. Stara garda in zdrave sile so tudi odvzemale svoj čas po kakšen plug in brano, in tistihdob se ni niti nikomur sanjalo demontirati ves sistem, šli s(m)o se zelo abstraktno destrukcije pa mistični kult nič, ko da bi šlo za kakšnega novega učlovečenega boga in odrešenika. A to je bilo tudi vse, na eni strani s(m)o se šli zezanje in zafrkavanje, na drugi pa lajanje in renčanje. Če pa je kdo kaj več kot zezal, so po njem udarili in ga šavsnili in ga za dolgoletni čas utišali. In tako naprej. Načrtna demontaža pa je šla zadnja leta skoraj gladko, le tu in tam kakšen incident, ki je slavo lažje poškodovanih še postoteril. Po mojem je možno le dvojje: ali so bile zadnje slovenske politične garniture sestavljene iz samih patentiranih bedakov (kar skoraj ne morem verjeti) ali je komu dovolj močnemu izmed njih, kakšnemu partijskemu lobiju, kot bi rekli danes, sesutje in demoliranje bilo tako pogodu, da je sicer prikrito, a tudi zelo prepričljivo sufliral somišljenikom, drugače mislečim in decidiranim nasprotnikom: Dajmo jim denar, da nas vržejo na smetišče zgodovine, da se nas na državne stroške otresejo in znebijo. No, jaz si prav ne morem predstavljati še kar vitalne matere svete cerkve, da bi lahko bila tako samomorilsko nastrojena, kot je bila slavna matjuška ali tetka partija, ki ni samo prostovoljno zlezla na šafot in subvencionirala krvnike, ampak je dala iz svojega tudi za štrik in žajfo. Naj počiva v miru, koza stara trapasta!

Da se razumemo, jaz se ne grem pledoaje političnih zgubašev, kje pa! Le z indukcijami in dedukcijami malce norčavo žongliram ter postavljam vprašanja in hipoteze sebi in drugim v premissi. Naši zanamci, ki bodo dovolj daleč od vseh teh stvari, ki nas osebno v živo zadevajo, bodo že zvedeli povsem koncizno, kako je pravzaprav bilo z nami, saj bodo lahko povprašali gospo zgodovino, ki se bo medtem že pregledala do srži zadeve ter sestavila in na čisto prepisala svojo brezprizivno in nepreklicno razsodbo, in sicer: kakšno sranje ali sviranje so se sploh šli njihovi predniki od tega in tega leta tja do osamosvojitve? A če se ne bo tudi ona malo poboljšala in ne postala bolj objektivna, kot je bila doslej,... se bojim tudi zanje - za potomce - da bodo taval v podobni temi kot mi oz. videvali nekaj beločrnega ali črno-belega, odvisno od ekspozicije in razpoloženja, ne pa vse(možne) resnice.

Ti spomini in refleksije bodo seveda ostali nedorečeni, nedokončani, torzo, saj leta našega življenja še tečejo in jim je potemtakem do izteka moč dodati ali odvzeti še marsikaj. So eden od naštetih mogočih občutenj in pogledov. Snov tu in tam kontradiktorna za... debatni večer. Iztočnica na križišču, dovolj izzivalna za razvejanje mnenj in pluralno mišljenje. Tudi nostalgičen pogled nazaj v čas, ko smo goreli in zgorevali kot bakle in trdno verjeli, kaj verjeli, naravnost neomajno verovali, da smo večni. Zdaj pa malodane otipljivo zaznavamo svojo krhkost in neobstoynost. Ter podvrženost minljivosti in smrti.

Hvala za vabilo, Jože, in za posledični sprehod v čas pretekli in čas sedanji. Brez njega najbrž ne bi šla tja in nazaj na izlet.

Ljub pozdrav (tudi ostalim narobe jubilentom)

Tvoja Jolka.